כיתה י' | תנ"ך | שיעור 5 מתוך 7 | 45 דק' | בראשית לד, א-לא

ממלכתי: סיפורי האבות בבראשית נלמדים בחטיבה העליונה בלימודי התנ"ך (קריאה צמודה, ניתוח ספרותי ודיון ערכי); יש לבדוק מול תכנית הבגרות העדכנית ובחירת בית הספר. חמ"ד: לימוד חומש עם פרשנים (רש"י, רמב"ן, אבן עזרא, ספורנו ומדרש); הפרשנות מסומנת כפרשנות. יש לבדוק מול התכנון השנתי של בית הספר.

דינה ושכם: "הכזונה יעשה את אחותנו?"

🎯 מטרות השיעור

- התלמידים יתארו את מהלך הסיפור: הפגיעה בדינה, המשא ומתן, המרמה, מעשה שמעון ולוי והוויכוח עם יעקב (לד, א-לא)
- התלמידים ינתחו את המחלוקת בין הרמב"ם לרמב"ן על הצדקת מעשה שמעון ולוי, ואת דברי יעקב בפרק מט
- התלמידים ידונו בגבול שבין צדק לנקמה, ובאחריות של קבוצה למעשה של יחיד

❓ השאלה הגדולה של השיעור

מתי תגובה על עוול הופכת לעוול בעצמה?

יעקב אומר לבניו "עֲכַרְתֶּם אֹתִי, לְהַבְאִישֵׁנִי בְּיֹשֵׁב הָאָרֶץ", והם עונים "הַכְזוֹנָה, יַעֲשֶׂה אֶת־אֲחוֹתֵנוּ" (לד, ל-לא). הפרק נגמר בשאלה, בלי הכרעה.

🧪 פתיחה

כותבים על הלוח שתי מילים: "צדק" ו"נקמה". שואלים: מה ההבדל ביניהן? מי מחליט? האם מותר להעניש מי שלא עשה את העוול בעצמו? אוספים תשובות קצרות, בלי להכריע.

📖 הסבר למורה

דינה, בת לאה, יוצאת "לִרְאוֹת, בִּבְנוֹת הָאָרֶץ". שכם בן חמור, נשיא הארץ, פוגע בה: הכתוב משתמש במילה "וַיִּעַנֶּהָ", ובהמשך במילה "טמא". אחר כך שכם מבקש לשאת אותה לאישה ("וַתִּדְבַּק נַפְשׁוֹ, בְּדִינָה"). יעקב שומע ו"וְהֶחֱרִשׁ יַעֲקֹב, עַד־בֹּאָם". האחים חוזרים מן השדה, "וַיִּחַר לָהֶם מְאֹד: כִּי־נְבָלָה עָשָׂה בְיִשְׂרָאֵל... וְכֵן, לֹא יֵעָשֶׂה". **בכיתה כדאי להתמקד בתגובות לעוול, ולא בתיאור הפגיעה.**

המשא ומתן והמרמה (לד, ח-כד): חמור מציע חיתון ונחלה, ושכם מוכן לשלם כל מוהר. בני יעקב עונים "בְּמִרְמָה": הם דורשים שכל זכר בעיר יימול. חמור ושכם משכנעים את אנשי העיר בטענה כלכלית: "מִקְנֵהֶם וְקִנְיָנָם וְכָל־בְּהֶמְתָּם, הֲלוֹא לָנוּ הֵם". כלומר, גם בצד השני יש מניעים של רווח.

המעשה והוויכוח (לד, כה-לא): ביום השלישי שמעון ולוי "וַיָּבֹאוּ עַל־הָעִיר, בֶּטַח; וַיַּהַרְגוּ, כָּל־זָכָר", והאחים בוזזים את העיר. יעקב חושש מתגובת שכני הארץ: "וַאֲנִי, מְתֵי מִסְפָּר". הבנים עונים בשאלה רטורית,

והכתוב לא מכריע. בפרק מט יעקב חוזר לנושא: "שִׁמְעוֹן וְלֵוִי, אַחִים – כְּלֵי חָמָס, מְכֵרֹתֵיהֶם", "אָרוּר אַפָּם כִּי עָז". את המחלוקת בין הרמב"ם לרמב"ן על הצדקת המעשה כדאי ללמד כמחלוקת פתוחה.

📜 הפסוקים (מכון ממרא, נוסח מנוקד)

בראשית פרק לד, פסוקים ה-לא

(ה) וְיַעֲקֹב שָׁמַע, כִּי טִמֵּא אֶת־דִּינָה בִתּוֹ, וּבָנָיו הָיוּ אֶת־מִקְנֵהוּ, בַּשָּׂדֶה; וְהֶחֱרִשׁ יַעֲקֹב, עַד־בֹּאָם.

(ו) וַיֵּצֵא חֲמוֹר אֲבִי־שְׁכֶם, אֶל־יַעֲקֹב, לְדַבֵּר, אִתּוֹ.

(ז) וּבְנֵי יַעֲקֹב בָּאוּ מִן־הַשָּׂדֶה, כְּשָׁמְעָם, וַיִּתְעַצְּבוּ הָאֲנָשִׁים, וַיִּחַר לָהֶם מְאֹד: כִּי־נְבָלָה עָשָׂה בְיִשְׂרָאֵל, לִשְׁכַּב אֶת־בַּת־יַעֲקֹב, וְכֵן, לֹא יֵעָשֶׂה.

(ח) וַיְדַבֵּר חֲמוֹר, אִתָּם לֵאמֹר: שְׁכֶם בְּנִי, חָשְׁקָה נַפְשׁוֹ בְּבִתְּכֶם – תְּנוּ נָא אֹתָהּ לוֹ, לְאִשָּׁה.

(ט) וְהִתְחַתְּנוּ, אֹתָנוּ: בְּנֹתֵיכֶם, תִּתְּנוּ־לָנוּ, וְאֶת־בְּנֹתֵינוּ, תִּקְחוּ לָכֶם.

(י) וְאִתָּנוּ, תֵּשֵׁבוּ; וְהָאָרֶץ, תִּהְיֶה לִפְנֵיכֶם – שְׁבוּ וּסְחָרוּהָ, וְהֵאָחֲזוּ בָהּ.

(יא) וַיֹּאמֶר שְׁכֶם אֶל־אָבִיהָ וְאֶל־אַחֶיהָ, אֶמְצָא־חֵן בְּעֵינֵיכֶם; וַאֲשֶׁר תֹּאמְרוּ אֵלַי, אֶתֵּן.

(יב) הַרְבּוּ עָלַי מְאֹד, מֹהַר וּמַתָּן, וְאֶתְּנָה, כַּאֲשֶׁר תֹּאמְרוּ אֵלָי; וּתְנוּ־לִי אֶת־הַנַּעֲרָ, לְאִשָּׁה.

(יג) וַיַּעֲנוּ בְנֵי־יַעֲקֹב אֶת־שְׁכֶם וְאֶת־חֲמוֹר אָבִיו, בְּמִרְמָה – וַיְדַבֵּרוּ: אֲשֶׁר טִמֵּא, אֵת דִּינָה אֲחֹתָם.

(יד) וַיֹּאמְרוּ אֲלֵיהֶם, לֹא נוּכַל לַעֲשׂוֹת הַדָּבָר הַזֶּה – לָתֵת אֶת־אֲחֹתֵנוּ, לְאִישׁ אֲשֶׁר־לוֹ עָרְלָה: כִּי־חֶרְפָּה הִוא, לָנוּ.

(טו) אַךְ־בְּזֹאת, נֵאוֹת לָכֶם: אִם תִּהְיוּ כָמֹנוּ, לְהִמּוֹל לָכֶם כָּל־זָכָר.

(טז) וְנָתַנּוּ אֶת־בְּנֹתֵינוּ לָכֶם, וְאֶת־בְּנֹתֵיכֶם נִקַּח־לָנוּ; וְיָשַׁבְנוּ אִתְּכֶם, וְהָיִינוּ לְעַם אֶחָד.

(יז) וְאִם־לֹא תִשְׁמְעוּ אֵלֵינוּ, לְהִמּוֹל – וְלָקַחְנוּ אֶת־בִּתֵּנוּ, וְהָלָכְנוּ.

(יח) וַיִּיטְבוּ דִבְרֵיהֶם, בְּעֵינֵי חֲמוֹר, וּבְעֵינֵי, שְׁכֶם בֶּן־חֲמוֹר.

(יט) וְלֹא־אֵחַר הַנַּעַר לַעֲשׂוֹת הַדָּבָר, כִּי חָפֵץ בְּבַת־יַעֲקֹב; וְהוּא נִכְבָּד, מִכֹּל בֵּית אָבִיו.

(כ) וַיָּבֹא חֲמוֹר וּשְׁכֶם בְּנוֹ, אֶל־שַׁעַר עִירָם; וַיְדַבְּרוּ אֶל־אַנְשֵׁי עִירָם, לֵאמֹר.

(כא) הָאֲנָשִׁים הָאֵלֶּה שְׁלֵמִים הֵם אִתָּנוּ, וְיֵשְׁבוּ בָאָרֶץ וְיִסְחֲרוּ אֹתָהּ, וְהָאָרֶץ הִנֵּה רַחֲבַת־יָדַיִם, לִפְנֵיהֶם; אֶת־בְּנֹתָם נִקַּח־לָנוּ לְנָשִׁים, וְאֶת־בְּנֹתֵינוּ נִתֵּן לָהֶם.

(כב) אַךְ־בְּזֹאת יֵאֹתוּ לָנוּ הָאֲנָשִׁים, לָשֶׁבֶת אִתָּנוּ – לִהְיוֹת, לְעַם אֶחָד: בְּהִמּוֹל לָנוּ כָּל־זָכָר, כַּאֲשֶׁר הֵם נִמֹּלִים.

(כג) מִקְנֵהֶם וְקִנְיָנָם וְכָל־בְּהֶמְתָּם, הֲלוֹא לָנוּ הֵם; אַךְ נֵאוֹתָה לָהֶם, וְיֵשְׁבוּ אִתָּנוּ.

(כד) וַיִּשְׁמְעוּ אֶל־חֲמוֹר וְאֶל־שְׁכֶם בְּנוֹ, כָּל־יֹצְאֵי שַׁעַר עִירוֹ; וַיִּמֹּלוּ, כָּל־זָכָר – כָּל־יֹצְאֵי, שַׁעַר עִירוֹ.

(כה) וַיְהִי בַיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי בִּהְיוֹתָם כֹּאֲבִים, וַיִּקְחוּ שְׁנֵי־בְנֵי־יַעֲקֹב שִׁמְעוֹן וְלֵוִי אֲחֵי דִינָה אִישׁ חַרְבּוֹ, וַיָּבֹאוּ עַל־הָעִיר, בֶּטַח; וַיַּהַרְגוּ, כָּל־זָכָר.

(כו) וְאֶת־חֲמוֹר וְאֶת־שְׂכָם בְּנוֹ, הָרְגוּ לְפִי־חָרֶב; וַיִּקְחוּ אֶת־דִּינָה מִבֵּית שְׁכֶם, וַיֵּצֵאוּ.

(כז) בְּנֵי יַעֲקֹב, בָּאוּ עַל־הַחֲלָלִים, וַיָּבֹזּוּ, הָעִיר – אֲשֶׁר טִמְּאוּ, אֲחוֹתָם.

(כח) אֶת־צֹאנָם וְאֶת־בְּקָרָם, וְאֶת־חֲמֹרֵיהֶם, וְאֵת אֲשֶׁר־בָּעִיר וְאֶת־אֲשֶׁר בַּשָּׂדֶה, לָקָחוּ.

(כט) וְאֶת־כָּל־חֵילָם וְאֶת־כָּל־טַפָּם וְאֶת־נְשֵׁיהֶם, שָׁבוּ וַיָּבֹזּוּ; וְאֵת, כָּל־אֲשֶׁר בַּבָּיִת.

(ל) וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב אֶל־שִׁמְעוֹן וְאֶל־לֵוִי, עֲכַרְתֶּם אֹתִי, לְהַבְאִישֵׁנִי בְּיֹשֵׁב הָאָרֶץ, בַּכְּנַעֲנִי וּבַפְּרִזִּי;

וַאֲנִי, מְתֵי מִסְפָּר, וְנֶאֶסְפוּ עָלַי וְהִכּוּנִי, וְנִשְׁמַדְתִּי אֲנִי וּבֵיתִי.

(לא) וַיֹּאמְרוּ: הַכְזוֹנָה, יַעֲשֶׂה אֶת־אֲחוֹתֵנוּ.

פסוקים א-ד מסוכמים בהסבר למורה ומופיעים בתנ"ך ובקישור למטה; שם ה' מובא בכתיב ה'.

⚖️ כתוב / מפרשים

בצד אחד מה שכתוב בפסוק, ובצד השני פירוש. הפירוש הוא דרך אחת להבין, לא חלק מהפסוק.

📜 **כתוב:** "וַיָּבֹאוּ עַל־הָעִיר, בֶּטַח; וַיַּהַרְגוּ, כָּל־זָכָר" (בראשית לד, כה)

💭 **מפרשים:** הרמב"ם (הלכות מלכים ט, יד): "וּמִפְּנֵי זֶה נִתְחַיְּבוּ כָּל בַּעֲלֵי שְׁכֶם הֲרִיגָה. שֶׁהֲרֵי שְׁכֶם גָּזַל וְהֵם רָאוּ וְיָדְעוּ וְלֹא דָּנוּהוּ". הרמב"ן (לד, יג) חולק: "וְאֵין דְּבָרִים הַלָּלוּ נְכוֹנִים בְּעֵינַי"; לדעתו יעקב כעס "עַל שֶׁהָרְגוּ אַנְשֵׁי הָעִיר אֲשֶׁר לֹא חָטְאוּ לוֹ".

📜 **כתוב:** "וַיַּעֲנוּ בְנֵי־יַעֲקֹב אֶת־שְׁכֶם וְאֶת־חֲמוֹר אָבִיו, בְּמִרְמָה" (בראשית לד, יג)

💭 **מפרשים:** רש"י: "במרמה. בְּחָכְמָה", ומוסיף: "הַכָּתוּב אוֹמֵר שֶׁלֹּא הָיְתָה רְמִיָּה, שֶׁהֲרֵי טִמֵּא אֶת דִּינָה אֲחוֹתָם". רש"י מצמצם את האשמה במרמה.

📜 **כתוב:** "אָרוּר אַפָּם כִּי עָז" (בראשית מט, ז)

💭 **מפרשים:** דברי יעקב בסוף ימיו הם "פירוש" של התורה עצמה לפרק לד: הכעס ("אפם") נפסל, אבל לא האנשים. אפשר להשוות לרש"י (לד, כה): שמעון ולוי "שֶׁלֹּא נָטְלוּ עֵצָה הֵימֶנּוּ".

👩‍🏫 מהלך השיעור (45 דקות)

חומרים: תנ"ך (או דף הפסוקים מהעמוד הזה), מצגת, דף עבודה, לוח

1. פתיחה: "צדק" או "נקמה"? (4 דקות)
2. המורה מציג את פסוקים א-ד בקצרה; קריאה של ה-יב: תגובות יעקב, האחים, שכם וחמור (8 דקות)
3. המרמה והמשא ומתן (יג-כד): מה המניעים של כל צד? רש"י על "במרמה" (8 דקות)
4. המעשה והוויכוח (כה-לא): קריאה ודיון בתשובות יעקב והבנים (8 דקות)
5. מחלוקת רמב"ם ורמב"ן ודברי יעקב בפרק מט: עבודה בקבוצות (12 דקות)

6. סיכום וכרטיס יציאה (5 דקות)

💬 שאלות לדיון

הבנה (מה כתוב?)

1. איך מגיב כל אחד לפגיעה בדינה: יעקב, האחים, שכם (לד, ה-יב)?
2. מה טענו שמעון ולוי, ומה טען יעקב (לד, ל-לא)?

פרשנות (מה זה אומר?)

1. מה ההבדל בין עמדת הרמב"ם לעמדת הרמב"ן? איזו מהן מתיישבת עם כעסו של יעקב?
2. מה מלמדים דברי יעקב בפרק מט על הערכתו את המעשה?

הערכה (מה דעתי?)

1. האם מותר להעניש קבוצה שלמה על מעשה של אחד ממנה? נמקו.
2. האם שתיקת יעקב (לד, ה) הייתה חוכמה או חולשה?

🏁 סיכום השיעור

פרק לד אינו מספק תשובה פשוטה. הפגיעה בדינה היא "נבלה" לפי הכתוב, אבל גם התגובה של שמעון ולוי נשפטת בחומרה בפרק מט. המחלוקת בין הרמב"ם לרמב"ן מראה שגם לגדולי הפרשנים הייתה זו שאלה קשה: איפה עובר הגבול בין צדק לנקמה.

🎟️ כרטיס יציאה (2 דקות)

בסוף השיעור כל תלמיד כותב: "אני מסכים יותר עם (יעקב / שמעון ולוי), כי _____".

🧭 התאמה לפי זרם

השיעור מתאים לשני הזרמים. ההבדל בדגשים:

ממלכתי

- קריאה ספרותית: הכתוב נמנע מהכרעה ומסיים בשאלה; השוואה בין שתיקת יעקב (ה) לכעס הבנים (ז).
- מניעים כלכליים ופוליטיים בשני הצדדים: "הלוא לנו הם" (כג) ובזת העיר (כז-כט).
- דיון ערכי: ענישה קולקטיבית, נקמה ושלטון החוק; מה תפקידה של מערכת משפט בחברה.
- קריאה רגישה: הסיפור נמסר מנקודת המבט של הגברים, ודינה עצמה אינה מדברת; מה המשמעות של השתיקה הזאת? (קריאה שלנו)

ממלכתי-דתי (חמ"ד)

- מחלוקת הרמב"ם (הלכות מלכים ט, יד) והרמב"ן (לד, יג): מצוות הדינים בשבע מצוות בני נח.

- רש"י (לד, יג) "במרמה. בְּחָכְמָה" ו(לד, כה) "שֶׁלֹּא נָטְלוּ עֵצָה הֵימֶנּוּ": כבוד אב והתייעצות.
- דברי יעקב בפרק מט, ה-ז: "ארור אפם" ולא "ארורים הם"; מידת הכעס ותיקונה (שבט לוי ונאמנותו בחטא העגל, שמות לב, כו).
- "כִּי־נְבָלָה עָשָׂה בְיִשְׂרָאֵל": השם "ישראל" כאן כשם של עם עם נורמות מוסר, עוד לפני מתן תורה.

💡 הערות למורה

הפרק רגיש. מומלץ: לסכם את פסוקים א-ד במילים ניטרליות ("שכם פגע בדינה"), לא להתעכב על פרטים, להודיע לכיתה מראש שהשיעור עוסק בתגובה לפגיעה, ולהשאיר דרך לפנות ליועצת. בכיתות רגישות אפשר לפתוח מפסוק ה. העבודה היא על השאלות המוסריות והספרותיות. למתקשים: דף עם תמיכה.

📝 בדף העבודה

תגובות הדמויות, המרמה ומניעי כל צד, מחלוקת הרמב"ם והרמב"ן, דברי יעקב בפרק מט, שאלה בסגנון בגרות ומחוון. יש גם גרסה עם תמיכה.

מקורות

- בראשית לד (מכון ממרא)
- רמב"ן על בראשית לד, יג (ספריא)
- רמב"ם, הלכות מלכים ט, יד (ספריא)
- רש"י על בראשית לד, יג (ספריא)
- רש"י על בראשית לד, כה (ספריא)
- בראשית מט (מכון ממרא)

מחוון: דינה ושכם: "הכזונה יעשה את אחותנו?"

1. יעקב: "וְהֶחֱרִשׁ יַעֲקֹב, עַד־בֹּאָם". האחים: "וַיִּתְעַצְּבוּ הָאֲנָשִׁים, וַיִּחַר לָהֶם מְאֹד". שכם: "אֶמְצָא־חֵן בְּעֵינֵיכֶם; וַאֲשֶׁר תֹּאמְרוּ אֵלַי, אֶתֵּן".

2. "מִקְנֵהֶם וְקִנְיָנָם וְכָל־בְּהֶמְתָּם, הֲלוֹא לָנוּ הֵם": רווח כלכלי. הם לא מספרים לאנשי העיר על המעשה עצמו.

3. רש"י: "במרמה. בְּחָכְמָה"; "הַכָּתוּב אוֹמֵר שֶׁלֹּא הָיְתָה רְמִיָּה, שֶׁהֲרֵי טִמֵּא אֶת דִּינָה אֲחוֹתָם": המרמה מוצדקת כתגובה לעוול.

4. רמב"ם: בני נח חייבים להושיב דיינים, ואנשי שכם "רָאוּ וְיָדְעוּ וְלֹא דָּנוּהוּ", ולכן נתחייבו. רמב"ן: "וְאֵין דְּבָרִים הַלָּלוּ נְכוֹנִים בְּעֵינַי"; אילו היו חייבים, יעקב היה צריך לעשות זאת בעצמו ולא לכעוס. לדעתו יעקב כעס "עַל שֶׁהָרְגוּ אַנְשֵׁי הָעִיר אֲשֶׁר לֹא חָטְאוּ לוֹ".

5. "שִׁמְעוֹן וְלֵוִי, אַחִים – כְּלֵי חָמָס, מְכֵרֹתֵיהֶם", "אָרוּר אַפָּם כִּי עָז". בלד, ל יעקב מדבר על הסכנה לו ("עכרתם אתי"); בפרק מט הוא שופט את המעשה מוסרית ופוסל את הכעס.

6. תשובה פתוחה: הכתוב משאיר את השאלה לקורא; שתי העמדות נשמעות, וההכרעה נדחית לפרק מט (כל נימוק סביר מתקבל).

7. א. יעקב: הסכנה מיושבי הארץ ושם רע ("לְהַבְאִישֵׁנִי בְּיֹשֵׁב הָאָרֶץ", "וַאֲנִי, מְתֵי מִסְפָּר"). שמעון ולוי: כבוד אחותם ("הַכְזוֹנָה, יֵעָשֶׂה אֶת־אֲחוֹתֵנוּ"). ב. רמב"ם: אנשי שכם חייבים כי לא דנו את שכם; רמב"ן: הם לא חטאו, ויעקב כעס בצדק. עמדה מנומקת; בראשית מט, ז ("ארור אפם") תומכת בביקורת על המעשה. ניקוד מוצע: א 8 (4+4); ב 12 (שתי עמדות × 3, עמדה אישית 3, שימוש במט, ז 3).

פרשנות מסומנת כפרשנות (רש"י, רמב"ן, אבן עזרא, ספורנו ורשב"ם מתוך ספריא). נוסח הפסוקים ממכון ממרא; שם ה׳ מובא בכתיב ה׳. ממלכתי: סיפורי האבות בבראשית נלמדים בחטיבה העליונה בלימודי התנ"ך (קריאה צמודה, ניתוח ספרותי ודיון ערכי); יש לבדוק מול תכנית הבגרות העדכנית ובחירת בית הספר. חמ"ד: לימוד חומש עם פרשנים (רש"י, רמב"ן, אבן עזרא, ספורנו ומדרש); הפרשנות מסומנת כפרשנות. יש לבדוק מול התכנון השנתי של בית הספר.